

# Науково-методичне обґрунтування оновлення змісту модулів підвищення кваліфікації вчителів щодо розвитку громадянської компетентності учнів базової середньої школи

*Ратушняк Наталія Михайлівна<sup>1</sup>*

| Опубліковано | Секція            | УДК                                     |
|--------------|-------------------|-----------------------------------------|
| 30.09.2025   | Освіта/Педагогіка | 37.013.43:37.011.3; 37.091;<br>37.015.3 |

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18156963>

**Анотація.** У статті здійснено науково-методичне обґрунтування процесу оновлення змісту модулів підвищення кваліфікації вчителів громадянської та історичної освітньої галузі. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю імплементації засад Нової української школи та Концептуальних засад реформування історичної освіти (2024). Автор аналізує впровадження другої та частково третьої педагогічних умов підготовки педагогів, що базуються на принципах трансверсальності та «навчання через участь». Висвітлено досвід застосування наскрізних тематичних курсів, тренінгових технологій («Особистість та її ідентичність») та інтерактивних вправ («Художня виставка»), спрямованих на деконструкцію стереотипів і розвиток когнітивної децентрації. Окрему увагу приділено цифровізації освітнього простору через використання онлайн-платформ (GamiLab, Blooket) та аналіз дидактичного потенціалу штучного інтелекту (ChatGPT). Доведено, що оновлений зміст сприяє формуванню вчителя як агента змін, здатного ефективно розвивати громадянську компетентність учнів.

**Ключові слова:** підвищення кваліфікації, громадянська та історична освітня галузь, інтерактивні технології, післядипломна освіта, демократичні цінності, ChatGPT.

## Scientific and methodological justification for updating the content of teacher training modules on the development of civic competence of basic secondary school students

**Annotation** The article provides a theoretical and methodological substantiation for updating the content of professional development modules for teachers within the Civil and Historical Educational Field. The relevance of the study is driven by the necessity to implement the core principles of the New Ukrainian School reform and the Conceptual Framework for Reforming Historical Education (2024). The author analyzes the practical implementation of the second and third pedagogical conditions for teacher training, which are based on the principles of transversality and the “learning through participation” strategy. Specifically, the research focuses on the modernization of educational content and the integration of digital

<sup>1</sup> аспірантка, Хмельницький національний університет, м. Хмельницький, Україна ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1153-9637>.

technologies, including Artificial Intelligence (ChatGPT), into the professional growth of educators.

The study highlights the experience of using cross-cutting thematic courses, training technologies such as “Personality and Its Identity,” and interactive exercises like “Art Exhibition,” all aimed at deconstructing social stereotypes and developing cognitive decentralization. The author details the methodological effectiveness of the case-study method and reflective writing in fostering a multi-identificational competence among teachers. Special attention is paid to the digitalization of the educational environment through the use of online platforms such as GamiLab, Blooket, and StudyStack, as well as an in-depth analysis of the didactic potential and risks associated with AI (ChatGPT) in classroom settings.

The research results prove that the updated curriculum, enriched with interactive and digital tools, fosters the formation of a teacher as an “agent of change.” Such educators are capable of creating a democratic and inclusive classroom climate, facilitating dialogue on sensitive social issues, and effectively developing the civic competence of secondary school students. The findings emphasize that systematic content updates in postgraduate education are essential for the success of ongoing educational reforms in Ukraine and the cultivation of responsible citizenship.

**Keywords:** Postgraduate education, New Ukrainian School, digitalization, interactive methods, deliberation, facilitation, pedagogical conditions, professional standard, educational reform, democratic values.

### Вступ

Глобальні виклики XXI століття та сучасні трансформації українського суспільства в умовах воєнного стану та євроінтеграційних процесів зумовлюють нагальний суспільний запит на формування свідомої, національно ідентифікованої особистості. Для такого громадянина суверенна держава виступає не лише правовим полем, а й фундаментальним базисом особистісного та професійного становлення, що ґрунтується на цінностях демократії, свободи та соціальної відповідальності. Громадянська освіта в межах реформи «Нова українська школа» (НУШ) та відповідно до «Концептуальних засад реформування історичної освіти» [3] вимагає переходу від теоретико-центричного навчання до системного, діяльнісного підходу. Це передбачає подолання формалізму та фрагментарності у викладанні суспільствознавчих дисциплін, інтегруючи освітній процес у реальний соціокультурний контекст. Ключовою фігурою та агентом освітніх змін у цьому дискурсі постає вчитель громадянської та історичної освітньої галузі (далі – ГІОГ). Його фахова підготовка та рівень професійної мобільності мають безпосередньо корелювати з динамічними змінами у суспільстві. Ефективність розвитку громадянської компетентності (далі – ГК) учнів базової та старшої школи детермінується здатністю педагога не лише репродукувати знання, а й моделювати ситуації міжсуб'єктної взаємодії, фасилітувати складні дискусії та використовувати інноваційний цифровий інструментарій.

*Аналіз останніх досліджень.* Проблема підготовки педагогів до формування громадянської ідентичності та компетентності учнів перебуває у центрі уваги багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Питання активізації пізнавального інтересу освітян у системі післядипломної освіти через залучення інтерактивного інструментарію ґрунтовно досліджувала О. Пожидаєва [4]. Важливість впровадження тренінгових технологій як детермінанти професійного становлення підкреслюють О. Демченко, Т. Коваль та Ю. Лимар [9], наголошуючи на моделюванні реальних фахових ситуацій. У свою чергу, Т. Григоренко [1] акцентує увагу на аксіологічному аспекті навчання, розглядаючи тренінг як засіб створення «ситуації успіху» та стимулювання внутрішньої мотивації до саморозвитку. Вагомий внесок у концептуалізацію підготовки

вчителів в умовах освітніх трансформацій зробила Г. Розлуцька, яка у своїх працях обґрунтовує необхідність формування соціокультурної та громадянської свідомості педагога як ключового чинника виховання майбутнього громадянина. Дослідниця наголошує на важливості інтеграції національних цінностей та європейських стандартів у зміст кваліфікаційної підготовки вчителів гуманітарних дисциплін [7]. Зарубіжний досвід, зокрема концепція Д. Меєр [10], доповнює ці розвідки обґрунтуванням міждисциплінарного характеру громадянської освіти та необхідністю виховання інтелектуальних «звичок розуму» на всіх етапах шкільного навчання.

Попри наявність ґрунтовних напрацювань, залишається недостатньо висвітленим питання практичної адаптації змістових модулів підвищення кваліфікації вчителів ГІОГ до викликів цифровізації та використання ресурсів штучного інтелекту. Існує певний розрив між теоретичним обґрунтуванням громадянських цінностей та реальними методичними інструментами їх формування в умовах біхронного або дистанційного навчання. Крім того, потребує додаткового дослідження механізм поєднання традиційних тренінгових методик із новітніми цифровими платформами для подолання когнітивної ригідності та стереотипізації у педагогічному середовищі. Саме ці аспекти – модернізація змісту модулів через інтеграцію ШІ та інтерактивних технологій – і становлять основний фокус цієї статті.

**Формулювання мети статті.** Метою – статті є дослідити та обґрунтувати змістове оновлення модулів підвищення кваліфікації вчителів ГІОГ як передумови ефективного розвитку громадянської компетентності здобувачів освіти.

Для досягнення поставленої мети визначено такі *завдання*:

Проаналізувати нормативно-правове та наукове підґрунтя модернізації змісту післядипломної педагогічної освіти в контексті реформи НУШ.

Охарактеризувати структуру та тематичне наповнення наскрізних модулів, розроблених на засадах трансверсальності та міжнародного досвіду.

Розкрити методичний потенціал інтерактивних вправ («Художня виставка», «Особистість та її ідентичність») та цифрових сервісів у процесі формування громадянської суб'єктності вчителя.

Окреслити можливості та ризики імплементації штучного інтелекту (зокрема ChatGPT) як ресурсу для підготовки вчителів до формування критичного мислення здобувачів освіти.

## Результати

Процес модернізації підготовки педагогів у системі післядипломної освіти на сучасному етапі базується на фундаментальному переході від традиційної репродуктивної передачі фактологічних знань до комплексного формування аксіологічного (ціннісного) світогляду особистості. Згідно з «Концепцією розвитку громадянської освіти в Україні» [2] та «Концептуальними засадами реформування історичної освіти» [3], ключовим орієнтиром професійного стандарту вчителя визначено гармонійне поєднання когнітивного складника (глибоке розуміння історичних процесів) із проактивною громадянською позицією.

Проведений нами контент-аналіз діючих освітніх програм підвищення кваліфікації [8] засвідчив необхідність інтенсифікації змістового наповнення через впровадження спеціалізованих наскрізних модулів. Це дозволяє реалізувати принцип трансверсальності, за якого громадянська компетентність (ГК) не виступає ізольованим об'єктом вивчення, а інтегрується в усі компоненти професійної діяльності. Це в свою чергу корелюється із Професійним стандартом вчителя [6].

На основі результатів дослідження оновлення змісту було структуровано за чотирма стратегічними векторами:

Концептуально-інтегрований підхід (трансверсальний). У межах Програми підтримки освітніх реформ в Україні «Демократична школа» нами імплементовано курс «Розвиток громадянських та соціальних компетентностей учасників освітнього процесу», «Громадянська компетентність крізь призму цінностей Європейського Союзу». Основний акцент зміщено на засвоєння педагогами прикладних інструментів: від розбудови моделей учнівського самоврядування до імплементції прав людини безпосередньо у зміст історичних тем. Це дозволяє вчителю відійти від теоретизування демократії та перейти до її практичного моделювання в шкільному житті.

Практико-діяльнісний інструментарій (інтерактивне навчання). Центральне місце посідає «навчання через участь». Тренінг «Особистість та її ідентичність» забезпечує рефлексію багатовимірності особистої ідентичності вчителя. Використання кейс-методу на цьому етапі дозволяє контекстуалізувати теоретичні знання через призму локальної пам'яті та міжрегіонального діалогу, що є базисом національної консолідації. В межах цього тренінгу вчитель має можливість деконструювати латентні стереотипи та вибудувати стратегії недискримінаційної взаємодії. У свою чергу, вправа «Художня виставка» виступає моделлю когнітивної децентрації. Вона теоретично обґрунтовує необхідність ревізії власних світоглядних «карт» для досягнення соціального консенсусу, що є базисом демократичного співіснування.

Комунікативно-дискурсивна складова. Опанування педагогами методик деліберації та фасилітації дозволяє трансформувати урок із монологу вчителя у простір для обговорення гострих суспільних проблем. Це формує у вчителя здатність бути медіатором у конфліктних ситуаціях, що прямо корелює з розвитком критичного мислення здобувачів освіти.

Технологічно-цифровий вимір. Цифровізація підготовки вчителя реалізується через залучення платформ Mentimeter (для оперативного зворотного зв'язку), GamiLab та Blooket (для гейміфікації навчання). Особливу результативність продемонструвало поєднання додатка «Google Jamboard» із методикою «Світове кафе», що дозволило зберегти високий рівень інтеракції навіть у дистанційному форматі. Окремим об'єктом нашого обґрунтування є використання генеративного штучного інтелекту (ChatGPT). Ми розглядаємо ШІ як віртуального партнера у дискусії, що генерує спектр альтернативних рішень, стимулюючи вчителя до аналізу оптимальних варіантів виходу з повсякденних та професійних ситуацій.

Професійно-практичний вектор (апробація досвіду). Важливим етапом дослідження стало практичне застосування набутих компетенцій під час педагогічної практики на курсах підвищення кваліфікації. Педагоги ГІОГ розробляли настановно-мотиваційний етап уроку для інтегрованих курсів («Україна і світ», «Досліджую історію і суспільство» для 5–6 класів тощо), «Знайди доказ», «Хто надихає» та «Альфа і Омега уроку». Це дозволило трансформувати отримані теоретичні знання у дієвий методичний інструментарій, готовий до негайного використання в умовах шкільного навчання.

Зупинимось детальніше та обґрунтуємо доцільність застосування саме тренінгу «Особистість та її ідентичність» і вправи «Художня виставка».

Концептуальна мета тренінгової програми «Особистість та її ідентичність» полягає в актуалізації знань про багатовимірність персональної ідентичності педагога та її поступову трансформацію у стійку громадянську ідентичність, що розглядається як системотвірний елемент ГК. Теоретичне підґрунтя модуля базується на засадах мультиідентичності, що передбачає подолання стереотипного сприйняття через деференціацію об'єктивних фактів та прихованих (латентних) вимірів особистості. Застосування кейс-методу на етапі практичної реалізації сприяє контекстуалізації національної приналежності через актуалізацію механізмів локальної пам'яті та міжнаціонального діалогу.

Серед очікуваних освітніх інваріантів підготовки варто виокремити:

збагачення концептуального тезаурусу: інтерпретація ідентичності як динамічного конструкту, що виходить за межі статичних етнічних чи гендерних атрибутів.

нівелювання стереотипізації: розвиток навичок емпатійної комунікації та недискримінаційної взаємодії через усвідомлення складної внутрішньої архітектури особистості.

аксіологічне самовизначення: здатність аналізувати генезис національної ідентичності крізь призму історико-культурного спадку та чіткої громадянської позиції.

методична готовність до фасилітації: опанування навичок модерації дискусій на чутливих темах (упередження, дискримінація) з використанням рефлексивного письма та кейс-стаді.

Отже, зазначений тренінг постає як цілісна система розвитку мультиідентифікаційної компетентності вчителя. Використання арт-методів та практик саморозкриття забезпечує деконструкцію лінійних уявлень про ідентичність, що є критично важливим для запобігання проявам дискримінації в освітньому просторі.

Паралельно з цим, вправа «Художня виставка» спрямована на моделювання інтерсуб'єктивної взаємодії, що демонструє необхідність перегляду власних когнітивних установок (когнітивна децентрація) як базової умови консенсусної комунікації. Вправа ілюструє світоглядний плюралізм, підкреслюючи, що індивідуальна рецепція реальності детермінована персональним досвідом. Це є фундаментальним для розуміння природи соціальних конфліктів.

Прогнозовані результати впровадження цієї методики охоплюють:

розвиток майстерності аргументації та подолання бар'єрів під час переговорів у ситуаціях високої невизначеності.

систематизацію власних ціннісних пріоритетів, зокрема у площині протидії насильству та утвердження поваги до інакшості.

набуття досвіду прийняття солідарних рішень за відсутності універсальних критеріїв істинності.

формування методичної лабільності – здатності адаптувати складні інтерактивні вправи для роботи з учнями над темами світоглядних розбіжностей та соціальної вразливості.

Відтак, вправа виступає ефективним інструментом інтерактивної інкультурації вчителів у принципи громадянського партнерства. Емпіричний досвід, отриманий у ході вправи, доводить необхідність врахування множинності перспектив для нівелювання конфліктів, що прямо корелює з розвитком ключових складників громадянської компетентності учнів у сучасних соціокультурних умовах.

Ефективність запропонованих моделей була верифікована через участь у міжнародних ініціативах:

в рамках Програми підтримки освітніх реформ в Україні «Демократична школа» (з 2025 року Програма «Демократична школа»: освіта для демократичної стійкості), впроваджено авторські напрацювання у практику, що підтвердило їхню відповідність європейським стандартам громадянської освіти та актуальним викликам, з якими стикається українська школа в умовах соціальної турбулентності;

у межах проєкту IREX (за підтримки USAID) розроблено методики медіаграмотності, що інтегровані у модулі ПІОГ;

участь у програмі «Мріємо та діємо» дозволила підготувати наскрізні теми щодо адаптивності та демократичної стійкості вчителів.

Результати апробації оновленого змісту, представлені на міжнародних круглих столах «Громадянська компетентність як ключова у формуванні демократичного суспільства України» (2023) та «Громадянин України майбутнього» (2025), матеріали яких доступні на спеціалізованому YouTube-каналі Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. Анатолія Назаренка, підтвердили життєздатність та високу наукову цінність розробленої методичної системи.

Це забезпечило актуалізацію освітнього контенту відповідно до стандартів Ради Європи та надання вчителям доступу до кращих світових практик медіаграмотності та критичного мислення.

### **Висновки**

Підсумовуючи результати проведеного дослідження, можна констатувати, що поставлена мета щодо науково-методичного обґрунтування оновлення змісту підготовки вчителів громадянської та історичної освітньої галузі була повністю досягнута. Зіставлення запланованих завдань із отриманими даними дозволяє сформулювати такі узагальнені висновки:

По-перше, доведено, що ефективність реалізації другої та третьої педагогічних умов безпосередньо залежить від системної модернізації предметно-методичного блоку. Це забезпечується не фрагментарним включенням окремих тем, а впровадженням наскрізних модулів, що базуються на принципах трансверсальності. Такий підхід дозволив інтегрувати громадянські цінності в архітектуру підвищення кваліфікації, перетворивши їх із теоретичного об'єкта вивчення на практичний інструмент професійної діяльності.

По-друге, встановлено, що імплементація стратегії «навчання через участь» за допомогою тренінгових технологій (зокрема модулів «Особистість та її ідентичність» та «Художня виставка») сприяє деконструкції професійних стереотипів та розвитку навичок когнітивної децентрації. Результати засвідчують, що використання інтерактивного моделювання та кейс-методів дозволяє педагогам опанувати роль фасилітатора й медіатора, що є критично важливим для створення демократичного середовища у закладі освіти.

По-третє, обґрунтовано доцільність залучення цифрового інструментарію та штучного інтелекту (ChatGPT) як інноваційного ресурсу. Отримані результати підтверджують, що використання ШІ як віртуального дискусійного партнера стимулює вчителів до критичного аналізу інформації та пошуку оптимальних розв'язань складних суспільно-політичних кейсів. Поєднання онлайн-платформ із традиційними методиками забезпечує високу залученість слухачів та адаптивність освітнього процесу до викликів цифровізації.

Узагальнюючи, зазначимо, що запропоновані зміни у змісті та методах підготовки сприяють становленню вчителя як «агента змін». Такий педагог здатний не лише транслявати знання, а й активно залучати учнів до практичного опрацювання відповідальної громадянської позиції, що повністю відповідає вектору реформи «Нова українська школа».

**Перспективи подальших розвідок** у даному напрямку вбачаються у глибинному дослідженні впливу біхронного онлайн-навчання на рівень сформованості цифрової та громадянської стійкості педагогів. Особливої актуальності набуває вивчення механізмів психолого-педагогічного супроводу вчителів в умовах воєнного стану та розробка методик використання штучного інтелекту для подолання освітніх втрат, зокрема у сфері громадянської освіти.

## Список використаних джерел

1. Григоренко Т. В. Тренінгові технології як засіб формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 34. Т. 1. С. 280–284.
2. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні : схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 710-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text> (дата звернення: 05.01.2026).
3. Пожидаєва О. В. Формування пізнавального інтересу слухачів у системі післядипломної педагогічної освіти засобами інтерактивних технологій : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2012. 20 с.
4. Концептуальні засади реформування історичної освіти в системі загальної середньої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 20 трав. 2024 р. № 714. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-shvalennia-kontseptualnykh-zasad-reformuvannia-istorychnoi-osvity-v-systemi-zahalnoi-serednoi-osvity> (дата звернення: 05.01.2026).
5. Програма «Демократична школа» : сайт. URL: <https://www.schools-for-democracy.org/> (дата звернення: 05.01.2026).
6. Про затвердження професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти» : наказ Міністерства освіти і науки України від 29 серп. 2024 р. № 1225. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vchytel-zakladu-zahalnoi-serednoi-osvity> (дата звернення: 05.01.2026).
7. Розлуцька Г. М. Формування громадянської компетентності студентів закладу вищої освіти в процесі позааудиторної роботи. *Інноваційна педагогіка*. 2025. Вип. 85. Т. 1. С. 35–39.
8. Ратушняк Н. М. Педагогічні умови підготовки вчителів до розвитку громадянської компетентності учнів базової середньої освіти. *Молодь і ринок*. 2023. № 9 (217). С. 149–154. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.289191>.
9. Demchenko O., Koval T., Vatso M., Lyamar Y., Turchyna I. Training Technologies in the System of Professional Training of Future Teachers. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*. 2020. Vol. 12. Issue 4. P. 321–337.
10. Meier D. *In Schools We Trust: Creating Communities of Learning in an Era of Testing and Standardization*. Boston : Beacon Press, 2009. 200 p.